शुरू करो अंताक्षरी…

● ¨ÉEÒ¶É ¨ÉÉ±É´ÉÒªÉ

UÖ]Ö]Ò EÒ Ênx É ½É +É® JÉ±ÉxÉ ¤ÉÉ½® xÉ VÉÉ ºÉEÒ, iÉÉ PÉ® EÒ +n® ¤É`ä-¤É`ä Cª ÉÉ EÒ®! SÉ±ÉÉ ¶É°ü EÒ® +iÉÉIÉ®Ò* UÉ]Ò EÒÒ =¨É® +¦ÉÒ Uä: ºÉÉ±É ½* =ºÉxÉ VªÉÉnÉ MÉÉxÉ iÉÉ ºÉxÉ xÉ½Ò, ´ÉÉ Cª ÉÉ EÒ®! +iÉÉIÉ®Ò iÉÉ ½¨É Ê¡Ò±¨ÉÒ MÉÉxÉÉ EÒÒ ½Ò JÉ±ÉiÉ +É ®½ ½* {É½±É ®ÊbªÉÉ ºÉxÉEÒ® MÉÒiÉ ªÉÉni ½É VÉÉªÉÉ EÒ®iÉ lÉ* ±ÉÉEÒxÉ +¤É iÉÉ]Ò´ÉÒ EÒÉ ½Ò ¤ÉÉ±É¤ÉÉ±ÉÉ ÊnJÉiÉÉ ½*

iÉÉ CªÉÉ UÉ]Ò +iÉÉIÉ®Ò xÉ½Ò JÉ±ÉiÉÒ ½? JÉ±ÉiÉÒ ½* EÒºÉ JÉ±ÉiÉÒ ½ ªÉ½ nJÉiÉ ½...

¨ÉÉxÉ ±ÉÉ =ºÉEÒ ºÉÉIÉÒ xÉ MÉÉxÉÉ MÉÉªÉÉ -

“EÒVÉ®É®, EÒVÉ®É®

iÉ® EÒÉ®-EÒÉ® xÉxÉÉ...”

UÉ]Ò EÒÉ ‘xÉ’ ºÉ MÉÉxÉÉ ½*

EÒUi n® ºÉÉSÉiÉÒ ½* +É® MÉÉxÉÉ MÉÉiÉÒ ½ -

“xÉÉxÉÉ... xÉÉxÉÒ... xÉÒxÉÉ... xÉÉxÉÒ...*”

=ºÉEÒ ºÉÉIÉÒ <ºÉ MÉÉxÉ EÒÉ MÉÉxÉÉ xÉ½Ò ¨ÉÉxÉiÉ* +É® UÉ]Ò JÉ±É ºÉ ¤ÉÉ½® ½É VÉÉiÉÒ ½*

iÉÉ CªÉÉ ½¨É +iÉÉIÉ®Ò ¤ÉºÉ =x½Ò {É®ÉxÉ ÊxÉªÉ¨ÉÉ ºÉ ½Ò JÉ±É ºÉEÒiÉ ½? +É® Ê¡Ò® UÉ]Ò iÉÉ JÉ±É xÉ½Ò {ÉÉBMÉÒ! iÉÉ SÉ±ÉÉ UÉ]Ò EÒ Ê±ÉB +iÉÉIÉ®Ò EÒ xÉB ÊxÉªÉ¨É ¤ÉxÉÉiÉ ½*

नामों की अंताक्षरी

xÉÉ¨ÉÉ EÒÒ +iÉÉIÉ®Ò ¤ÉÉ±É iÉÉ ´ÉºÉÒ ½Ò +iÉÉIÉ®Ò* {É® ªÉ½É MÉÉxÉÉ EÒÒ VÉMÉ½ ±ÉcEÒÉ ªÉÉ ±ÉcÊEÒªÉÉ EÒ xÉÉ¨É ¤ÉÉ±ÉxÉ ½*

±ÉcÊEÒªÉÉ EÒ xÉÉ¨ÉÉ EÒÒ +iÉÉIÉ®Ò JÉ±ÉiÉ ½* JÉ±ÉxÉ ´ÉÉ±É ¤ÉSSÉ +ÊVÉEÒ ½ iÉÉ BEÒ MÉÉ±É ¨É ¤É`ä VÉÉB* ¤ÉÉ®Ò-¤ÉÉ®Ò ºÉ xÉ¤É® +ÉxÉ ´ÉÉ±ÉÉ ÊxÉªÉ¨É ®JÉ* ªÉÉ BEÒ {±ÉÉÊº]Ö EÒÒ UÉ]Ò MÉnä ±É ±É* ÊVÉºÉEÒ ½ÉlÉ ¨É MÉni ½ ´É½ {É½±É BEÒ ±ÉcEÒÒ EÒÉ xÉÉ¨É ¤ÉÉ±É, VÉºÉ - +¨ÉÒxÉÉ* Ê¡Ò® MÉni +{ÉxÉ ÊEÒºÉÒ ºÉÉIÉÒ EÒ {ÉÉºÉ ¡ÒEÒ* ÊVÉºÉEÒ {ÉÉºÉ MÉni VÉÉBMÉÒ =ºÉEÒÉ +¤É EÒÉ< nºÉ®É xÉÉ¨É ¤ÉÉ±ÉxÉÉ ½* <ºÉ iÉ®½ ºÉ xÉÉ¨ÉÉ EÒ +ÉVÉÉ® {É® +iÉÉIÉ®Ò JÉ±ÉÒ VÉÉ ºÉEÒiÉÒ ½*

EÒUi n® EÒ ¤ÉÉni <ºÉEÒÉ ±ÉcEÒÉ EÒ xÉÉ¨É EÒ +ÉVÉÉ® {É® JÉ±ÉÉ VÉÉ ºÉEÒiÉÉ ½* {É® EÒUi xÉÉ¨É iÉÉ ±ÉcEÒ ¦ÉÒ ®JÉiÉ ½ +É® ±ÉcÊEÒªÉÉ ¦ÉÒ* VÉºÉ ¨É® nÉ nÉºiÉÉ EÒ xÉÉ¨É ±ÉÉI¨ÉÒ ½* <xÉ¨É BEÒ ±ÉcEÒÉ ½ +É® nºÉ®É ±ÉcEÒÒ* BºÉ xÉÉ¨ÉÉ EÒÒ +iÉÉIÉ®Ò lÉÉcÒ ¨ÉÎ¶EÒ±É ½ÉMÉÒ* ½ xÉ! {É® <ºÉEÒ Ê±ÉB ¦ÉÒ ÊxÉªÉ¨É ¤ÉxÉÉªÉÉ VÉÉ ºÉEÒiÉÉ ½* ºÉÉSÉÉ CªÉÉ ½ÉMÉÉ!

+É® ¦ÉÒ EÒ< +ÉVÉÉ® ½¨É ºÉÉSÉ ºÉEÒiÉ ½* VÉºÉ ¶É½®É EÒ xÉÉ¨É, ºÉÊ¤VªÉÉ EÒ xÉÉ¨É, ¡Ò±ÉÉ, +xÉÉVÉ, xÉÊnªÉÉ, {ÉcÉ +ÊnI EÒ +ÉVÉÉ® {É® ¦ÉÒ +iÉÉIÉ®Ò ½É ºÉEÒiÉÒ ½*

एक खेल कई आधार

½¨É MÉÉxÉÉ EòÒ +iÉÉlÉ®Ò ¨É +ÉÊJÉ®Ò Eò ¶É¤n ºÉ xÉªÉÉ MÉÉxÉÉ MÉÉiÉ ½* ±ÉÊEòxÉ ªÉ½ WÉ°ü®Ò iÉÉ xÉ½Ó* +iÉÉlÉ®Ò iÉÉ ¶É°ü +lÉ®Ò ¦ÉÒ ½É ºÉEòiÉÒ ½* ¶É°ü +lÉ®Ò EòÉ ¨ÉiÉ±É¤É iÉÉ ºÉ¨ÉZÉ ½Ò MÉB ½ÉMÉ* VÉºÉ "±ÉEòcÒ EòÒ EòÉ`öÒ ..." MÉÉxÉ Eò ¤ÉÉn '±É' ºÉ MÉÉxÉÉ SÉxÉxÉÉ ½* <ºÉºÉ BEò ¡òÉªÉnÉ ½ÉMÉÉ ÊEò +MÉ±ÉÉ MÉÉxÉÉ MÉÉxÉ ´ÉÉ±É EòÉ lÉÉcÉ VªÉÉnÉ ºÉ¨ÉªÉ Ê¨É±É VÉÉBMÉÉ* BEò iÉ®ÒEòÉ ªÉ½ ¦ÉÒ ½É ºÉEòiÉÉ ½ ÊEò MÉÉxÉ Eò ¤ÉÒSÉ Eò ÊVÉºÉ +lÉ® ºÉ MÉÉxÉÉ ªÉÉn +É ®½É ½ =ºÉ +lÉ® ºÉ ¶É°ü ½ÉxÉ ´ÉÉ±É ¶É¤n ºÉ MÉÉB* VÉºÉ - ±ÉEòcÒ EòÒ EòÉ`öÒ, EòÉ`öÒ {É PÉÉcÉ, PÉÉc EòÒ n¨É {É VÉÉ ¨ÉÉ®É ½lÉÉcÉ ¨É ±É, Eò, {É, ¨É, VÉ, ½ +É® n ºÉ ¶É°ü ½ÉxÉ ´ÉÉ±ÉÉ EòÉ< MÉÉxÉÉ MÉÉ ºÉEòiÉ ½*

+iÉÉlÉ®Ò ºÉ¨É½ +lÉ®Ò ¦ÉÒ ½É ºÉEòiÉÒ ½* ºÉ¨É½ +lÉ®Ò ªÉÉxÉÒ +iÉÉlÉ®Ò ¨É BEò ºÉ¨É½ EòÒ SÉÒWÉ ½Ò BEò Eò ¤ÉÉn nºÉ®É ÊJÉ±ÉÉcÒ ¤ÉiÉÉBMÉÉ* <ºÉ ÊxÉªÉ¨É ºÉ +iÉÉlÉ®Ò J±ÉiÉ ½B ¨ÉxÉ EòÒ½É - "VÉÉ¨ÉxÉ*" iÉÉ ¨É®Ò ºÉÉlÉÒ ªÉÉ Ê¨ÉjÉ ÊEòºÉÒ ¦ÉÒ ¡òÉ±É EòÉ xÉÉ¨É ±É ºÉEòiÉÒ ½* <ºÉ iÉ®½ Eò ºÉ¨É½É ¨É ÊEòºÉÒ vÉÉiÉ EòÉ xÉÉ¨É ªÉÉ BEò ½Ò vÉÉiÉ ºÉ ¤ÉxÉÒ Eò< SÉÒWÉ ½É ºÉEòiÉÒ ½*

चुनौतियाँ अधिक तो मज़ा भी अधिक

+iÉÉlÉ®Ò Eò ÊxÉªÉ¨É ¤ÉxÉÉxÉÉ +{ÉxÉ ½Ò ½ÉlÉ ¨É ½É, iÉÉ EòÙU +É® ¦ÉÒ ÊxÉªÉ¨É ºÉÉSÉ VÉÉ ºÉEòiÉ ½ iÉÉÊEò <ºÉ J±É EòÉ lÉÉcÉ +É® ¨ÉÎ¶Eò±É, lÉÉcÉ +É® ¨ÉWÉnÉ® ¤ÉxÉÉªÉÉ VÉÉ ºÉEò*

VÉºÉ xÉÉ¨ÉÉ ¨É +lÉ®É EòÒ ºÉJªÉÉ EòÉ ÊxÉÊ¶SÉiÉ Eò®Eò * VÉºÉ ÊEò SÉÉ® +lÉ®É ºÉ ¤ÉxÉ ´ÉÉ±É xÉÉ¨É ½Ò ¤ÉÉ±É VÉÉBMÉ* <®¶ÉÉn, ¨É¨ÉiÉÉVÉ, ¨ÉvÉ¤ÉxÉÒ, ÊxÉEòÉ±ÉºÉ +ÉÊn* iÉÒxÉ +lÉ® ´ÉÉ±É ªÉÉ nÉ +lÉ® ´ÉÉ±ÉÉ Eò ºÉÉlÉ +ÉvÉ +lÉ® ´ÉÉ±É ¶É¤nÉ Eò ÊxÉªÉ¨É ¦ÉÒ ¨ÉWÉnÉ® ½ÉMÉ*

खेलने के नियम बदलना

J±ÉxÉ Eò ÊxÉªÉ¨É ¦ÉÒ ¤Én±É VÉÉ ºÉEòiÉ ½* VÉºÉ nÉ +±ÉMÉ-+±ÉMÉ ºÉ¨É½ ¤ÉxÉÉ ±É +É® nÉxÉÉ ºÉ¨É½ EòiÉÉ®É ¨É ¤É`ö VÉÉB*

nÉxÉÉ EòiÉÉ®É Eò {ÉÉºÉ BEò-BEò EòÉMÉWÉ ªÉÉ º±É] ½* nÉxÉÉ EòiÉÉ®É EòÉ BEò ½Ò ºÉ¨ÉªÉ {É® ªÉ½ J±É ¶É°ü Eò®xÉÉ ½* VÉºÉ nÉxÉÉ EòiÉÉ®É EòÉ '®' ºÉ ¶É°ü ½ÉxÉ ´ÉÉ±É ¶É¤½®É Eò xÉÉ¨É º±É] {É® Ê±ÉJÉxÉ ½* EòiÉÉ® EòÉ {É½±ÉÉ ºÉÉlÉÒ ZÉ] ºÉ '®' ºÉ ¶É°ü ½ÉxÉ ´ÉÉ±É ¶É½® EòÉ xÉÉ¨É º±É] {É® Ê±ÉJÉMÉÉ +É® =ºÉ +{ÉxÉ {ÉÒUÉ ¤É`ö ºÉÉlÉÒ EòÉ n nMÉÉ*

<ºÉ iÉ®½ nÉxÉÉ EòiÉÉ®É ¨É ªÉ½ J±É SÉ±ÉiÉÉ ®½MÉÉ* VÉ¤É iÉEò ÊEò BEò EòiÉÉ® Eò ºÉ¦ÉÒ ±ÉÉMÉ =ºÉ +lÉ® ºÉ ¶É°ü ½ÉxÉ ´ÉÉ±É ¶É½® EòÉ xÉÉ¨É xÉ Ê±ÉJÉ ±É* ½É, BEò ½Ò ¶É½® EòÉ xÉÉ¨É nÉ® xÉ Ê±ÉJÉÉ VÉÉB* ÊVÉºÉ ºÉ¨É½ EòÒ º±É] {ÉÒUÉ VÉ±nÒ {É½SÉMÉÒ ´É½ ºÉ¨É½ VÉÒiÉMÉÉ*

BEò MÉÉ±É PÉ®É ¨É ºÉ¤É ¤ÉSSÉ ¤É`ö VÉÉB* +¤É iÉªÉ Eò® ±É ÊEò +iÉÉlÉ®Ò EòÉ +ÉvÉÉ® CªÉÉ ½, xÉÉ¨É ªÉÉ ºÉ¨É½ ªÉÉ EòÙU +É®*

+¤É BEò ºÉ¨É½ EòÉ EòÉ< BEò ¤ÉSSÉÉ =`öEò® MÉÉ±É Eò {ÉÒUÉ SÉÉ®É +É® =ºÉ ¶É¤n EòÉ ¤ÉÉ±ÉMÉÉ* ¶ÉiÉ ªÉ½ ½ ÊEò =ºÉEòÉ BEò ºÉÉºÉ ¨É ¤ÉÉ±ÉiÉ ½B MÉÉ±É SÉCEò® ±ÉMÉÉxÉÉ ½* (´ÉºÉ ½Ò VÉºÉ Eò¤ÉbbÒ J±ÉiÉ ½B iÉ¨É Ê¤ÉxÉÉ ºÉÉºÉ iÉÉc Eò¤ÉbbÒ - Eò¤ÉbbÒ ¤ÉÉ±ÉiÉ ½É*) VÉ½É xÉÉ¨É Ê¨ÉiÉ¨É ½ÉMÉÉ ´É½É EòÉ ¤ÉSSÉÉ =`öEò® +¤É +iÉ Eò +lÉ® ºÉ xÉªÉÉ xÉÉ¨É ¤ÉÉ±ÉMÉÉ +É® MÉÉ±É-MÉÉ±É PÉ¨ÉMÉÉ VÉºÉ - ¨ÉÉ...±É...iÉÒ ...*

iÉÉ ÊEòiÉxÉÒ ºÉÉ®Ò xÉ< SÉÒWÉ ½É MÉ< BEò +iÉÉlÉ®Ò ¨É* +¤É <x½ +{ÉxÉÒ Ê¨ÉjÉ ¨Éhb±ÉÒ ¨É +ÉWÉ¨ÉÉEò® nJÉ +É® +{ÉxÉ +xÉ¦É´É ½¨É ¤ÉiÉÉ+É* ¤ÉiÉÉ+ÉMÉ xÉ?

● ºÉ¦ÉÒ ÊSÉjÉ- Ê´É´ÉEò ´É¨ÉÉ

सा रे गा मा

● राजेश उत्साही

कँपने वाले दिनों के बाद तपने वाले दिन अच्छे लगते हैं, और तपने वाले दिनों के बाद बरसने वाले दिन! तो बरसने वाले दिनों में बरसने का गीत। बरसात आने पर हमारे आसपास क्या बदलाव होते हैं, यह इस गीत में है। बरसात और बहुत कुछ भी लाती है, वह क्या-क्या है? यह तुम बताओ!

घनन घनन घनन (११)
घनन घनन घिर घिर आए बदरा
घने घनघोर कारे छाये बदरा
धमक धमक गूँजे बदरा की दनके
चमक चमक देखो बिजुरिया चमके

मन धड़काए बदरवा
मन धड़काए बदरवा
काले मेघा काले मेघा पानी तो बरसाओ
काले मेघा काले मेघा पानी तो बरसाओ
बिजुरी की तलवार नहीं, बूँदों के बान चलाओ

मेघा छाए, बरखा लाए
घिर घिर आए, घिरके आए
कहे ये मन मचल-मचल
न यूँ चल सँभल-सँभल
गए दिन बदल, तू घर से निकल
बरसने वाला है अब अमृत जल
दुविधा के दिन बीत गए
भैया मल्हार सुनाओ
घनन घनन घिर घिर आए बदरा....

रस अगर बरसेगा, कौन फिर तरसेगा
कोयलिया गाएगी बैठी मुंडेरों पर
जो पंछी गाएँगे, नए दिन आएँगे
उजाले मुस्करा देंगे अँधेरों पर
प्रेम की बरखा में भीगे-भीगे तन-मन
धरती पे देखेंगे पानी का दरपन
जाइयो तुम जहाँ-जहाँ
देखियो वहाँ-वहाँ

यही एक समाँ
कि धरती यहाँ
है पहने सात रंगों की चुनरियाँ

घनन घनन घिर घिर आए बदरा...

पेड़ों पर झूले डालो और ऊँची पेंग बढ़ाओ
काले मेघा काले मेघा पानी तो बरसाओ (२)
बिजुरी की तलवार नहीं, बूँदों के बान चलाओ

आई है रुत मतवाली, बिछाने हरियाली
ये अपने संग में लाई है सावन को
ये बिजुरी की पायल, ये बादल का आँचल
सजाने लाई है धरती की दुल्हन को

डाली-डाली पहनेगी फूलों के कंगन
सुख अब बरसेगा आँगन-आँगन
खिलेगी अब कली-कली, हँसेगी अब गली-गली
हवा जो चली तो रुत लगी भली
जला दे जो तन-मन वो धूप ढली

घनन घनन घनन - २
काले मेघा, काले मेघा पानी तो बरसाओ,
बिजुरी की तलवार नहीं, बूँदों के बान चलाओ
घनन घनन घिर घिर आए बदरा....

फिल्म - लगान
संगीतकार - ए. आर. रहमान
गीतकार - जावेद अख्तर
गायक - उदित नारायण, अलका याग्निक, सुखविंदर सिंह, शंकर महादेवन, शान तथा किशोरी गोवारीकर

जादुई छल्ला

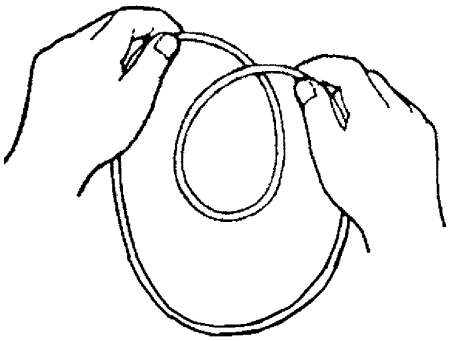

डोरी का एक छल्ला बनाओ। उसे अपने दोनों हाथों से पकड़ो। फिर दाएँ हाथ की डोरी को ऊपर रखकर इस बड़े छल्ले में एक छोटा छल्ला बनाओ।

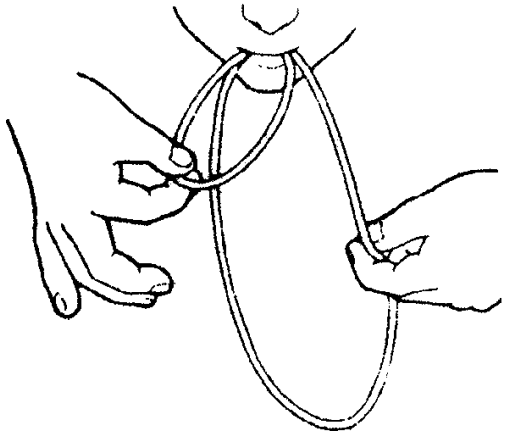

छल्लों के ऊपरी सिरों को अपने दाँतों से पकड़ो।

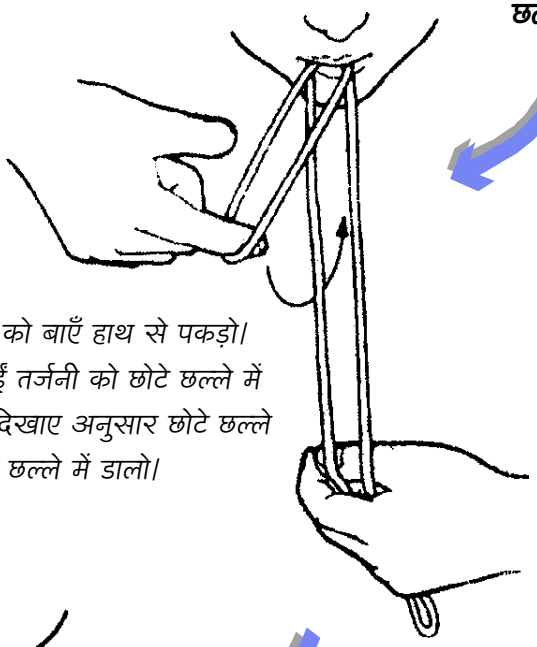

अब बड़े छल्ले को बाएँ हाथ से पकड़ो। और अपनी दाईं तर्जनी को छोटे छल्ले में डालो। चित्र में दिखाए अनुसार छोटे छल्ले को नीचे से बड़े छल्ले में डालो।

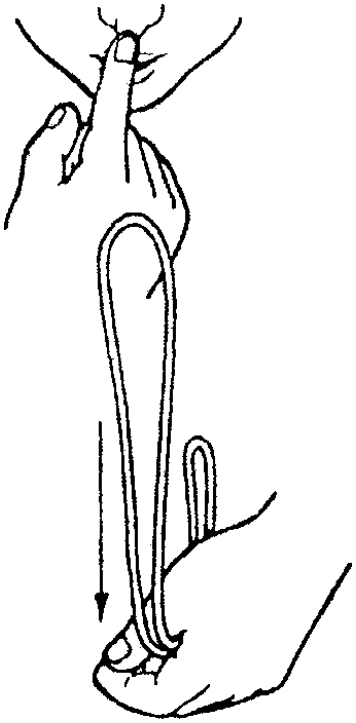

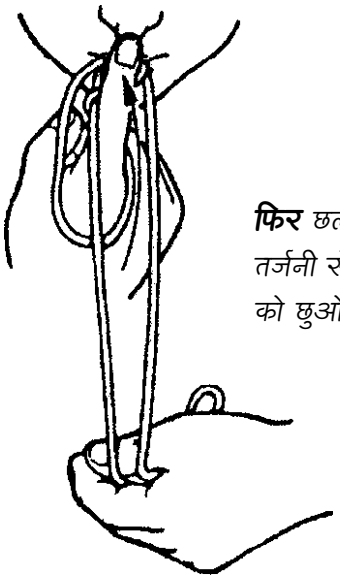

फिर छल्ले सहित तर्जनी से अपनी नाक को छुओ।

+¤É +{ÉxÉ nÉiÉÉ ºÉ {ÉEòc Uıl±±ÉÉ EòÉ UÉcÉ* ¤ÉÉB ½ÉlÉ ºÉ {ÉEòc ½B ¤Éc Uıl±±É EòÉ ¨É½ ºÉ n® ±É VÉÉ+É* iÉ¨É nJÉÉMÉ ÊEò iÉ¨½É®Ò nÉ< iÉVÉxÉÒ EòÉ Uıl±±ÉÉ MÉÉªÉ¤É ½É MÉªÉÉ* ¤ÉiÉÉ+É Uıl±±ÉÉ Eò½É MÉªÉÉ?

ठाकुर का कुआँ

● ¨É¶ÉÒ |É¨ÉSÉn

VÉÉJÉ xÉ ±ÉÉ]É ¨É½ ¨É ±ÉMÉÉªÉÉ iÉÉ {ÉÉxÉÒ ¨É ºÉJiÉ ¤Én¤É +É<* MÉMÉÒ ºÉ ¤ÉÉ±ÉÉ, “ªÉ½ EòºÉÉ {ÉÉxÉÒ ½* ¨ÉÉ® ¤ÉÉºÉ Eò Ê{ÉªÉÉ xÉ½Ó VÉÉiÉÉ* MÉ±ÉÉ ºÉJÉ ®½É ½ +É® iÉ ºÉcÉ ½+É {ÉÉxÉÒ Ê{É±ÉÉB niÉÒ ½*”

MÉMÉÒ |ÉÊiÉÊnxÉ ¶ÉÉ¨É EòÉ {ÉÉxÉÒ ¦É® Ê±ÉªÉÉ EòÉ®iÉÒ lÉÒ* Eò+É n® lÉÉ; ¤ÉÉ®-¤ÉÉ® VÉÉxÉÉ ¨ÉÊÎ¶Eò±É lÉÉ* Eò±É ´É½ {ÉÉxÉÒ ±ÉÉ<, iÉÉ =ºÉ¨É ¤É Ê¤É±ÉEò±É xÉ lÉÒ; +ÉVÉ {ÉÉxÉÒ ¨É ¤Én¤É EòºÉÒ? ±ÉÉ]É xÉÉEò ºÉ ±ÉMÉÉªÉÉ, iÉÉ ºÉSÉ¨ÉSÉ ¤Én¤É lÉÒ* WÉ°ü® EòÉ< VÉÉxÉ´É® EòB ¨É ÊMÉ®Eò® ¨É® MÉªÉÉ ½ÉMÉÉ, ¨ÉMÉ® nºÉ®É {ÉÉxÉÒ +ÉB Eò½É ºÉ?

`ÉEò® Eò EòB {É® EòÉxÉ SÉgxÉ nMÉÉ* n® ºÉ ±ÉÉMÉ bÉ]¡ ¤ÉiÉÉBMÉ* ºÉÉ½ EòÉ Eò+É MÉÉ´É Eò =ºÉ ÊºÉ® {É® ½; {É®xiÉ ´É½É ¦ÉÒ EòÉxÉ {ÉÉxÉÒ ¦É®xÉ nMÉÉ? SÉÉlÉÉ Eò+É MÉÉ´É ¨É ½ xÉ½Ò*

VÉÉJÉ Eò< ÊnxÉ ºÉ ¤ÉÒ¨ÉÉ® ½* EòUi n® iÉEò iÉÉ {aÉÉºÉ ®ÉEò SÉ{É {ÉcÉ ®½É, Ê¡ò® ¤ÉÉ±ÉÉ, "+¤É iÉÉ ¨ÉÉ® {aÉÉºÉ Eò ®½É xÉ½Ò VÉÉiÉÉ* ±ÉÉ, lÉÉcÉ {ÉÉxÉÒ xÉÉEò ¤Éxni Eò®Eò {ÉÒ ½Ò ±É*"

MÉMÉÒ xÉ {ÉÉxÉÒ xÉ ÊnaÉÉ* JÉ®É¤É {ÉÉxÉÒ {ÉÒxÉ ºÉ ¤ÉÒ¨ÉÉ®Ò ¤Ég VÉÉBMÉÒ, <iÉxÉÉ VÉÉxÉiÉÒ lÉÒ; {É®xiÉ aÉ½ xÉ VÉÉxÉiÉÒ lÉÒ ÊEò {ÉÉxÉÒ EòÉ =¤ÉÉ±É nxÉ ºÉ =ºÉEòÒ JÉ®É¤ÉÒ VÉÉiÉÒ ®½iÉÒ ½* ¤ÉÉ±ÉÒ, "aÉ½ {ÉÉxÉÒ EòºÉ Ê{ÉaÉÉMÉ? xÉ VÉÉxÉ EòÉxÉ VÉÉxÉ´É® ¨É®É ½* EòB ºÉ ¨É nºÉ®É {ÉÉxÉÒ ±ÉÉB niÉÒ ½*"

VÉÉJÉ xÉ +É¶SÉaÉ ºÉ =ºÉEòÒ +É® nJÉÉ, "nºÉ®É {ÉÉxÉÒ Eò½É ºÉ ±ÉÉBMÉÒ?"

"`ÉEò® +É® ºÉÉ½ Eò nÉ EòB iÉÉ ½* CaÉÉ BEò ±ÉÉ]É {ÉÉxÉÒ xÉ ¦É®xÉ nMÉ?"

"½ÉlÉ-{ÉÉ´É iÉc´ÉÉ +ÉBMÉÒ +É® EòUi xÉ ½ÉMÉÉ* ¤É`¡ SÉ{ÉEò ºÉ* ¥ÉÉÀhÉ-n´ÉiÉÉ +É¶ÉÒ´ÉÉn nMÉ, `ÉEò® ±ÉÉ`Ò ¨ÉÉ®MÉ, ºÉÉ½ VÉÒ BEò Eò {ÉÉSÉ ±ÉMÉ* MÉ®Ò¤ÉÉ EòÉ nn EòÉxÉ ºÉ¨ÉZÉiÉÉ ½* ½¨É iÉÉ ¨É® ¦ÉÒ VÉÉiÉ ½, iÉÉ EòÉ< n+É® {É® ZÉÉEòxÉ xÉ½Ò +ÉiÉÉ, EòvÉÉ nxÉÉ iÉÉ ¤ÉcÒ ¤ÉÉiÉ ½* BºÉ ±ÉÉMÉ EòB ºÉ {ÉÉxÉÒ ¦É®xÉ nMÉ?"

<xÉ ¶É¤nÉ ¨É EòbÉ´ÉÉ ºÉiaÉ lÉÉ* MÉMÉÒ CaÉÉ VÉ´ÉÉ¤É niÉÒ; ÊEòxiÉ =ºÉxÉ ´É½ ¤Én¤ÉnÉ® {ÉÉxÉÒ {ÉÒxÉ EòÉ xÉ ÊnaÉÉ*

®ÉiÉ Eò xÉÉ ¤ÉVÉ lÉ* lÉEò-¨ÉÉn ¨ÉVÉn® iÉÉ ºÉÉ SÉEò lÉ, `ÉEò® Eò n®´ÉÉVÉ {É® nºÉ-{ÉÉSÉ ¤ÉÊ¡òGò VÉ¨ÉÉ lÉ* ¨ÉnÉxÉÒ ¤É½Én®Ò EòÉ xÉ iÉÉ +¤É VÉ¨ÉÉxÉÉ ®½É ½, xÉ ¨ÉÉEòÉ* EòÉxÉxÉÒ ¤É½Én®Ò Eòò ¤ÉÉiÉ ½É ®½Ò lÉÒ; ÊEòiÉxÉÒ ½ÉÊ¶ÉaÉÉ®Ò ºÉ `ÉEò® xÉ lÉÉxÉnÉ® EòÉ BEò

प्रेमचंद *का नाम तुम्हारे लिए नया नहीं होगा। उनकी ईदगाह, पंच परमेश्वर, सुभागी, कफन, पूस की रात, सवा सेर गेहूँ आदि कहानियाँ तुमने अपनी पाठ्यपुस्तकों में पढ़ी होंगी।*

'ठाकुर का कुआँ' कहानी का केन्द्रीय पात्र 'पानी' है। लेकिन कहानी समाज का जो चित्र प्रस्तुत करती है - उसमें जात-पात, ऊँच-नीच, छुआछूत, अमीर-गरीब, मालिक-मजदूर और स्त्रियों की दशा पर सवाल खड़े होते हैं।

ध्यान देने की बात यह है कि अस्सी साल पहले लिखी गई कहानी पढ़कर ऐसा लगता है कि जैसे यह आज की बात हो। ये सवाल आज भी उतने ही तीखे हैं। सवाल यह भी उठता है कि अस्सी साल में हमारा समाज कहाँ पहुँचा। 'पानी' आज भी केन्द्रीय पात्र बना हुआ है। चाहे गाँव के कुएँ की बात हो, मोहल्ले के नल की या नदियों पर बन रहे बाँध की। हर जगह पानी लोगों को बाँट रहा है।

पर इस कहानी के बहाने ही इस बात पर भी गौर करो कि समाज को, लोगों को और कौन-कौन-सी बातें बाँट रही हैं। अपनी बात हमें भी लिखकर भेजना।

JÉÉºÉ ¨ÉEòq¨É ¨É Ê®¶´ÉiÉ n nÒ +É® ºÉÉ¡ò ÊxÉEò±É MÉB* ÊEòiÉxÉÒ +C±É¨ÉnÒ ºÉ BEò ¨ÉÉEò Eò ¨ÉEòq¨É EòÒ xÉEò±É ±É +ÉB* xÉÉÊWÉ® +É® ¨ÉÉ½iÉÊ¨É¨É (xªÉÉªÉÉ±ÉªÉ Eò Eò¨ÉSÉÉ®Ò), ºÉ¦ÉÒ Eò½iÉ lÉ, xÉEò±É xÉ½Ò Ê¨É±É ºÉEòiÉÒ* EòÉ< {ÉSÉÉºÉ ¨ÉÉMÉiÉÉ; EòÉ< ºÉÉ* ªÉ½É ¤É{ÉºÉ-EòÉcÒ xÉEò±É =cÉ nÒ* EòÉ¨É Eò®xÉ EòÉ fMÉ SÉÉÊ½B*

<ºÉÒ ºÉ¨ÉªÉ MÉMÉÒ EòB ºÉ {ÉÉxÉÒ ±ÉxÉ {É½SÉÒ*

Eò{{ÉÒ (ÊSÉ¨ÉxÉÒ) EòÒ vÉVÉ±ÉÒ ®ÉÅ¶ÉxÉÒ EòB {É® +É ®½Ò lÉÒ* MÉMÉÒ VÉMÉiÉ EòÒ +Éc ¨É ¤É`Ò ¨ÉÉEò EòÉ <xiÉWÉÉ® Eò®xÉ ±ÉMÉÒ* <ºÉ EòB EòÉ {ÉÉxÉÒ ºÉÉ®É MÉÉ´É {ÉÒiÉÉ ½* ÊEòºÉÒ Eò Ê±ÉB ®ÉEò xÉ½Ò; ÊºÉ¡ò ªÉ ¤ÉnxÉºÉÒ¤É xÉ½Ò ¦É® ºÉEòiÉ*

MÉMÉÒ EòÉ Ê´ÉpÉ½Ò Ênø±É Ê®´ÉÉVÉÒ {ÉÉ¤ÉÎxnªÉÉ +É® ¨ÉVÉ¤ÉÉÊ®ªÉÉ {É® SÉÉ] Eò®xÉ ±ÉMÉÉ- '½¨É CªÉÉ xÉÒSÉ ½ +É® ªÉ½ ±ÉÉMÉ CªÉÉ >ðSÉ ½? <ºÉÊ±ÉB ÊEò ªÉ ±ÉÉMÉ MÉ±É ¨É iÉÉMÉÉ bÉ±É niÉ ½? ªÉ½É iÉÉ ÊVÉiÉxÉ ½, BEò-ºÉ-BEò U] ½? SÉÉ®Ò ªÉ Eò®, VÉÉ±É-¡ò®¤É ªÉ Eò®, ZÉ`ä ¨ÉEòn¨É ªÉ Eò®* +¦ÉÒ <ºÉ `ÉEò® xÉ iÉÉ =ºÉ ¤ÉSÉÉ® MÉcÊ®ªÉ EòÒ BEò ¦Éc SÉ®É ±ÉÒ lÉÒ +É® ¤ÉÉn ¨É ¨ÉÉ®EòÒ® JÉÉ MÉªÉÉ* <x½Ò {ÉÊbiÉVÉÒ Eò PÉ® ¨É iÉÉ ¤ÉÉ®½É ¨ÉÉºÉ VÉ+É ½ÉiÉÉ ½* ªÉ½Ò ºÉÉ½VÉÒ iÉÉ PÉÒ ¨É iÉ±É Ê¨É±ÉÉEò® ¤ÉSÉiÉ ½* EòÉ¨É Eò®É ±ÉiÉ ½, ¨ÉVÉ®Ò niÉ xÉÉxÉÒ ¨É®iÉÒ ½* ÊEòºÉ ¤ÉÉiÉ ¨É ½ ½¨ÉºÉ >ðSÉ ½* ½¨É MÉ±ÉÒ-MÉ±ÉÒ ÊSÉ±±ÉÉiÉ xÉ½Ò ÊEò ½¨É >ðSÉ ½, ½¨É >ðSÉ! Eò¦ÉÒ MÉÉ´É ¨É +É VÉÉiÉÒ ½, iÉÉ ®ºÉ¦É®Ò +ÉJÉ ºÉ nJÉxÉ ±ÉMÉiÉ ½* VÉºÉÒ ºÉ¤ÉEòÒ UÉiÉÒ {É® ºÉÉ{É ±ÉÉ]xÉ ±ÉMÉiÉÉ ½, {É®xiÉ PÉ¨Éhb ªÉ½ ÊEò ½¨É >ðSÉ ½*'

EòB {É® ÊEòºÉÒ Eò +ÉxÉ EòÒ +É½] ½<* MÉMÉÒ EòÒ UÉiÉÒ vÉEò-vÉEò Eò®xÉ ±ÉMÉÒ* Eò½Ò nJÉ ±É, iÉÉ MÉVÉ¤É ½É VÉÉB*

=ºÉxÉ PÉcÉ +É® ®ººÉÒ =`É ±ÉÒ +É® ZÉEòEòÉ® SÉ±ÉiÉÒ ½< BEò ´ÉIÉ Eò +vÉ® ºÉÉªÉ ¨É VÉÉ JÉcÒ ½<* EòÉ¤É <xÉ ±ÉÉMÉÉ EòÉ nªÉÉ +ÉiÉÒ ½ ÊEòºÉÒ {É®* ¤ÉSÉÉ® ¨É½MÉ EòÉ <iÉxÉÉ ¨ÉÉ®É ÊEò ¨É½ÉÒxÉÉ iÉEò ±É½ lÉÉEòiÉÉ ®½É* <ºÉÊ±ÉB ÊEò =ºÉxÉ ¤ÉMÉÉ® xÉ nÒ lÉÒ* =ºÉ {É® ªÉ ±ÉÉMÉ >ðSÉ ¤ÉxÉiÉ ½*

EòB {É® nÉ ÎºjÉªÉÉ {ÉÉxÉÒ ¦É®xÉ +É< lÉÒ* <xÉ¨É ¤ÉÉiÉ ½É ®½Ò lÉÒ*

“JÉÉxÉÉ JÉÉxÉ SÉ±É +É® ½C¨É ½+É ÊEò iÉÉWÉÉ {ÉÉxÉÒ ¦É® ±ÉÉ+É* PÉc Eò Ê±ÉB {ÉºÉ xÉ½Ô ½*”

“½¨É ±ÉÉMÉÉ EòÉ +É®É¨É ºÉ ¤É`¦ nJÉEò® VÉºÉ ¨É®nÉ EòÉ VÉ±ÉxÉ ½ÉiÉÒ ½*”

“½É, aÉ½ iÉÉ xÉ ½+É ÊEò Eò±ÉÊºÉaÉÉ =`ÉEò® ¦É® ±ÉÉiÉ* ¤ÉºÉ, ½Eò¨É SÉ±ÉÉ ÊnaÉÉ ÊEò iÉÉVÉÉ {ÉÉxÒ ±ÉÉ+É*”

“aÉ½É EòÉ¨É Eò®iÉ-Eò®iÉ ¨É® VÉÉ+É; {É® ÊEòºÒ EòÉ ¨É½ ½Ô xÉ½Ô ºÒVÉÉ ½ÉiÉÉ*”

nÉxÉÉ {ÉÉxÒ ¦É®Eò® SÉ±ÉÒ MÉ<, iÉÉ MÉMÉÒ ´ÉIÉ EòÒ UÉaÉÉ ºÉ ÊxÉEò±ÉÒ +É® EòB Eò VÉMÉiÉ Eò {ÉÉºÉ +É<* ¤ÉÊ¡òGò SÉ±É MÉB IÉ* `ÉEò® ¦ÉÒ n®´ÉÉVÉÉ ¤Éxn Eò® +n® +ÉMÉxÉ ¨É ºÉÉxÉ VÉÉ ®½ IÉ* MÉMÉÒ xÉ IÉÊhÉEò ºÉJÉ EòÒ ºÉÉºÉ ±ÉÒ* ÊEòºÒ iÉ®½ ¨ÉnÉxÉ iÉÉ ºÉÉ¡ò ½+É* +¨ÉiÉ SÉ®É ±ÉÉxÉ Eò Ê±ÉB VÉÉ ®ÉVÉEò¨ÉÉ® ÊEòºÒ VÉ¨ÉÉxÉ ¨É MÉaÉÉ IÉÉ, ´É½ ¦ÉÒ ¶ÉÉaÉn <iÉxÒ ºÉÉ´ÉvÉÉxÒ Eò ºÉÉIÉ +É® º¨ÉZÉ-¤ÉZÉEò® xÉ MÉaÉÉ ½ÉMÉÉ* MÉMÉÒ n¤É {ÉÉ´É EòB Eò VÉMÉiÉ {É® SÉgÔ* Ê´ÉVÉaÉ EòÉ BºÉÉ +xÉ¦É´É =ºÉ {É½±É Eò¦ÉÒ xÉ ½+É IÉÉ*

=ºÉxÉ ®ººÉÒ EòÉ ¡ònÉ PÉc ¨É bÉ±ÉÉ* nÉaÉ-¤ÉÉaÉ SÉÉEòzÉÒ oÎ¹]¦ ºÉ nJÉÉ, VÉºÉ EòÉ< ÊºÉ{ÉÉ½Ô ®ÉiÉ EòÉ ¶ÉjÉ Eò ÊEò±É ¨É ºÉ®ÉJÉ Eò® ®½É ½É* +MÉ® <ºÉ ºÉ¨ÉaÉ ´É½ {ÉEòc ±ÉÒ MÉ<, iÉÉ Ê¡ò® =ºÉEò Ê±ÉB ¨ÉÉ¡òÒ aÉÉ Ê®+ÉaÉiÉ Eòô ®kÉÒ-¦É® =¨ÉÒn xÉ½Ô* +xiÉ ¨É n´ÉiÉÉ+É EòÉ aÉÉn Eò®Eò =ºÉxÉ Eò±ÉVÉÉ ¨ÉVÉ¤ÉiÉ ÊEòaÉÉ +É® PÉcÉ EòB ¨É bÉ±É ÊnaÉÉ*

PÉc xÉ {ÉÉxÒ ¨É MÉÉiÉÉ ±ÉMÉÉaÉÉ, ¤É½iÉ ½Ô +ÉÊ½ºiÉÉ* WÉ®É ¦ÉÒ +É´ÉÉVÉ xÉ ½<* MÉMÉÒ xÉ nÉ-SÉÉ® ½ÉIÉ VÉ±nô-VÉ±nô ¨ÉÉ®* PÉcÉ EòB Eò ¨É½ iÉEò +É {É½SÉÉ* EòÉ< ¤ÉcÉ ¶É½VÉÉ® {É½±É´ÉÉxÉ ¦ÉÒ <iÉxÒ iÉVÒ ºÉ =ºÉ xÉ JÉÓSÉ ºÉEòiÉÉ IÉÉ*

MÉMÉÒ ZÉEòô ÊEò PÉc EòÉ {ÉEòcEò® VÉMÉiÉ {É® ®CJÉ, ÊEò BEòÉBEò `ÉEò® ºÉÉ½¤É EòÉ n®´ÉÉVÉÉ JÉ±É MÉaÉÉ* ¶É® EòÉ ¨É½ <ºÉºÉ +ÊvÉEò ¦ÉaÉÉxÉEò xÉ ½ÉMÉÉ*

MÉMÉÒ Eò ½ÉIÉ ºÉ ®ººÉÒ U¦ MÉ<* ®ººÉÒ Eò ºÉÉIÉ PÉcÉ vÉcÉ¨É ºÉ {ÉÉxÒ ¨É ÊMÉ®É +É® Eò< IÉhÉ iÉEò {ÉÉxÒ ¨É ½±ÉEòÉ® Eòô +É´ÉÉWÉ ºÉxÉÉ< niÉÒ ®½Ô*

`ÉEò® “EòÉxÉ ½, EòÉxÉ ½?” {ÉEòÉ®iÉ ½B EòB Eòô iÉ®¡ò +É ®½ IÉ +É® MÉMÉÒ VÉMÉiÉ ºÉ EònEò® ¦ÉMÉÒ VÉÉ ®½Ô IÉÒ*

PÉ® {É½SÉEò® nJÉÉ ÊEò VÉÉJÉ ±ÉÉ]É ¨É½ ºÉ ±ÉMÉÉB ´É½Ô ¨É±ÉÉ-MÉnÉ {ÉÉxÒ {ÉÒ ®½É ½* ●

सभी चित्र : विवेक वर्मा